

Lilija Kublickienė

Lietuvos gyventojų kultūriniai poreikiai: kultūros įstaigų vertinimas ir lankymas

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama kultūros sociologijos problematika. Aptariamos galimos metodologinės kultūros tyrimų prielaidos bei aktualios sociologinių kultūros tyrimų kryptys. Pabrėžiama gyventojų kultūrinių poreikių tyrinėjimo svarba bei praktinis pritaikymas. Straipsnio tikslas – remiantis reprezentatyviais ir statistiškai patikimais kiekybiniais duomenimis (2003 m.) nusakyti būdingą kultūros įstaigų vertinimą ir lankymą, šitaip atskleidžiant Lietuvos gyventojų kultūrinių poreikių ypatumus bei jų pasiskirstymą įvairiose socialinėse demografinėse informantų grupėse.

Remiantis apklausos rezultatais konstatuojama, jog Lietuvos gyventojai palankiausiai vertina ir aktyviausiai lankosi tokiuose kultūros renginiuose, kaip šventės ar mugės ir koncertai. Stebima, kad kultūros įstaigų reikalingumo vertinimai ne visada siejasi su jų lankymu. Taip pat atskleidžiama kultūros poreikių savitumo priklausomybė nuo informantų išsilavinimo, amžiaus bei gyvenamosios vietos.

Įvadas

Kultūra – tai įvairialypis ir daugiakryptis procesas. Valstybės numatomas ir kultūros institucijų įgyvendinamas kultūros valdymas (vykdoma kultūros politika) yra tik viena bendro kultūros proceso dalis. Kita pusė skleidžiasi spontaniškomis, gyventojų kultūrinės elgsenos bei saviorganizacijos apraiškomis. Šie aspektai glaudžiai tarp savęs susiję: pirmoji pusė organizuoja kultūros vertybių kūrimą bei pasiūlą, antroji – užimta poreikiais paremtu kultūros vartojimu. Veikiančios kultūros institucijos atsiduria šių procesų sankirtoje.

P. Bourdieu *meno kūrybos lauko* samprata, apimanti visą šio lauko veikėjų tinklą (menininkus, visas su meno gamyba ir vartojimu susijusias institucijas, vartotojus ir t.t.) su jų padėtimis, ryšiais, interesais, kapitalu, tikslais, strategijomis, prizais ir pan. (Bourdieu 1993), pagrįstai gali būti pasirinkta sociologinių kultūros tyrimų meto-

dologine prielaida, taikant kultūros lauko sąvoką, kurio tinklą sudaro kultūros institucijų veikla ir gyventojų kultūriniai poreikiai bei jų tenkinimo socialinės praktikos (Poviliūnas ir kt. 2000).

Lietuvoje kultūros sociologija, kaip atskira sociologijos disciplina, susiformavo palyginti neseniai, tad vengiant neretai būdingo epizodiškumo svarbūs ir bandymai apibrėžti „aktualiausias, neatidėliotinas, prioritetines kultūrinių–sociologinių tyrimų kryptis“ (Šerpetis 1993; 175), kurios išryškintų specifinius Lietuvos kultūros situacijos probleminius mazgus ir galėtų koordinuoti bei sisteminti konkrečias studijas. Skiriamos šios kultūros sociologijos problemų grupės: kultūros depolitizavimo (decentralizavimo) procesai, ekonominiai kultūros funkcionavimo aspektai, kultūrinio profesionalizmo (kūrėjų ir darbuotojų) problemos, kultūros–švietimo sritis ir kultūrinės socializacijos ypatumų tyrinėjimai (Šerpetis 1993).

Lietuvoje vykdomi sociologiniai kultūriniai tyrimai daugiausia nukreipti į kultūros vartojimo sritį ir dažniausiai siejami su gyventojų kultūriniais poreikiais (Lazutka ir kt. 2004; Matulionis 2000; Poviliūnas ir kt. 2000). Ir nors kultūros poreikių tyrimas yra tik viena iš sudedamųjų nusakant bendrąjį kultūros lauką, vis dėlto galima sakyti, jog tai pakankamai integralus rodiklis, svarbus kiekvienoje išskirtų probleminių krypčių.

Kultūriniai poreikiai, būdami žmonių kultūrinės elgsenos šerdimi, viena vertus, nulemia jos specifika, orientacijas bei pasirinkimus, kita vertus, bendra kultūros situacija, kultūros pasiūla ir pati kultūrinė praktika savo ruožtu formuoja ir įtakoja būdingus kultūrinius poreikius. Patikimų žinių apie gyventojų kultūrinius poreikius svarba konstatuojama kultūros institucijoms atliekant dvejopą funkciją: tiek veiklą nukreipiant į gyventojų poreikių fiksavimą ir tenkinimą, tiek siekiant šiuos kultūrinius poreikius formuoti bei strategiškai ugdyti.

Tiriant kultūrinių poreikius galima apčiuopti ir sociokultūrinės visuomenės diferenciacijos ypatumus, nes poreikiai glaudžiai susieti su ekonominėmis ir socioantropologinėmis aplinkybėmis. Kitaip sakant tiriant kultūrinius poreikius pravartu turėti galvoje, kad jie gali būti įvairaus lygmens ir atlikti skirtingas funkcijas.

Sociokultūrinis tipologizavimas gali būti grindžiamas skiriant psichofiziologinį, struktūrinį, racionalų bei įracionalų kultūrinių poreikių lygmenis (Mažeikis 2004), bet lygiai sėkmingai galima naudoti ir kitas poreikių hierarchijos sistemas. Šiuo požiūriu klasikinė yra A. Maslow poreikių piramidė (Maslow 1970), kurios esmė

Cor Westland (grįsdamas savo laisvalaikio koncepciją) apibendrina šitaip – būtinoji aukštesnių (tarp jų ir kultūros) poreikių sąlyga yra ta, kad žmogaus baziniai išlikimo, pragyvenimo, saugumo ir pan. poreikiai būtų patenkinti (Westland 1992).

Svarbu pažymėti, kad vien kiekybiniai kultūros poreikių tyrimai turi gana ribotas galimybes pateikiant platesnį kontekstą, jie paprastai fiksuoja formalius žmonių nuomonių bei vertinimų pasiskirstymo dažnius, iš kurių tik sociologinės interpretacijos būdu galimos prasmingesnės išvalgos. Kiekybiškai fiksuoti empiriniai duomenys apie gyventojų kultūrinius poreikius, pateikiant juos tiesiogiai, tinkamiausi lyginamoju ar iliustruojančiuoju požiūriais. Vis dėlto nuosekliai vykdomi tyrimai apėtinka vykstančius pakitimus, gyventojų poreikių vystymosi tendencijas, o tai leidžia įvertinti kultūros institucijų veiklos pasekmes bei numatyti perspektyvas. Kitaip sakant, sociologiniai tyrimai tampa priemone, užtikrinančia nuolatinį atgalinį ryšį, tobulinant ir nukreipiant kultūros institucijų veiklą. Būtent tuo grindžiamas taikomųjų sociologinių gyventojų kultūros poreikių tyrimų aktualumas bei praktinė nauda.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos gyventojų kultūrinių poreikių ypatumus, reprezentatyviais ir statistiškai patikimais kiekybiniais duomenimis nusakant būdingą kultūros įstaigų vertinimą ir lankymą¹.

Kultūros įstaigų vertinimas ir lankymas

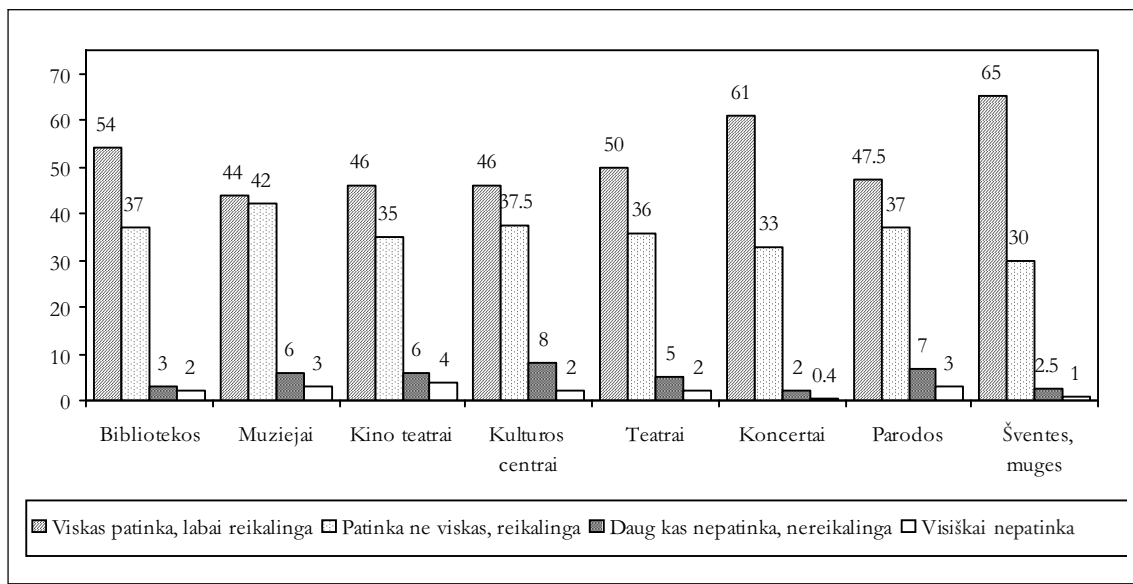
Aptariant Lietuvos gyventojų kultūrinius poreikius bei jų tenkinimo ypatumus, vienas iš svarbiausių rodiklių – veikiančių kultūros įstai-

¹ Tyrimas vykdytas 2003 m. lapkričio mėn. 12–15 d.. Buvo atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa tiesioginio interviu būdu, naudojant iš anksto parengtus klausimynus, kuriuose interviuotojai fiksavo informantų atsakymus. Rezultatai atspindi visos Lietuvos gyventojų (16–74 metų amžiaus) nuomones. Apklausta 1208 nuolatinį Lietuvos gyventojų, iš jų: 487 – didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir 721 – rajono centruose ir kaimuose. Apklauso rezultatų paklaida neviršija 3 %. Respondentams atrinkti buvo naudojama reprezentatyvi tikimybinė atranka, įvertinant Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą, amžių, lytį, išsimokslinimą.

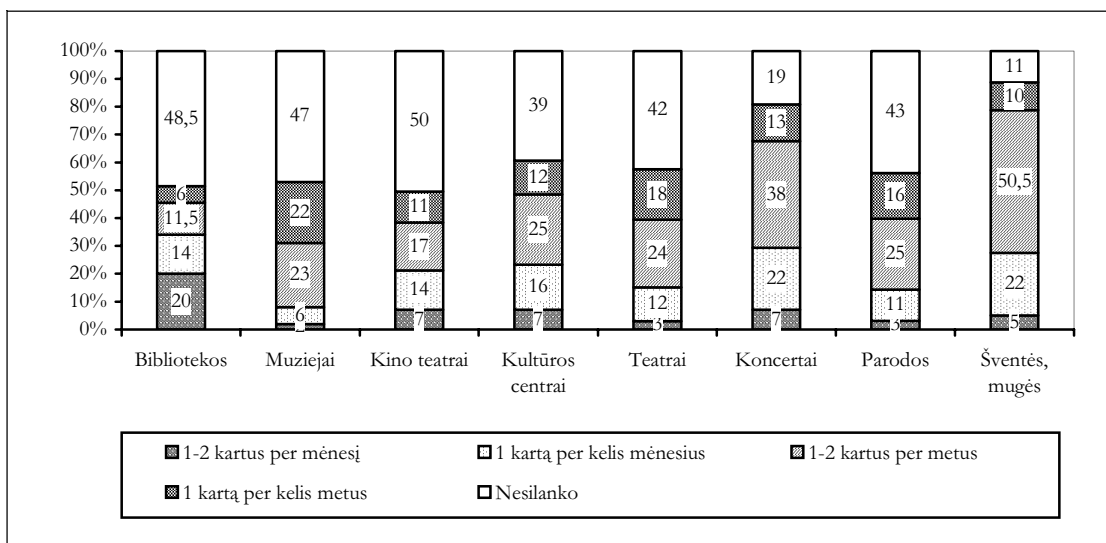
Duomenų analizė atlikta, naudojant SPSS programinę įrangą. Duomenys pasverti taip, kad apklaustoji visuma tiksliai atitiktų esamas Lietuvos gyventojų proporcijas.

gų lankymas bei jų veiklos vertinimas. Žmogaus gali aktyviai naudotis ir būti patenkintas esamomis, kad ir ribotomis, galimybėmis ir, atvirkščiai, net ir plačiausia veikiančių kultūros įstaigų įvairovė gali būti neigiami vertinama ir pasyviai vartojama. Pateiksime apklausos rezultatus, nusakančius Lietuvos gyventojams būdingą kultūros įstaigų ar renginių vertinimą bei jų lankymo dažnį (žr. 1, 2 pav.).

Analizuodami gautus duomenis matome, kad Lietuvos gyventojai palankiausiai vertina ir aktyviausiai lankosi tokiuose kultūros renginiuose, kaip šventės, mugės bei koncertai: iš apklaustų žmonių 65 proc. šventes ir 61 proc. koncertus vertino kaip reikalingus ir patinkančius renginius, apie trečdalis sakė, jog šie renginiai yra reikalingi, nors juose patinka ne viskas, o teigiančių, kad jie nereikalingi, ar juose nesilan-

1 pav. Kultūros įstaigų ir renginių vertinimas (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

2 pav. Kultūros įstaigų ir renginių lankymo dažnis (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

kančių yra mažiausiai. Paprastai kartą per kelis mėnesius ar kelis sykius per metus žmonės nueina į šventę (73 proc.) ar koncertą (60 proc.).

Vertinant kultūros įstaigų reikalingumą, antroje vietoje atsidūrė bibliotekos ir teatrai – apie pusę atsakiusių pažymėjo, kad bibliotekos (51 proc.) bei teatrai (50 proc.) jiems atrodo reikalingi ir visiškai patinka, 36–37 proc. respondentų buvo kritiškesni, bet neneigė jų reikalingumo ir tik 5 proc. ir 7 proc. atitinkamai sakė, kad, jų manymu, bibliotekos ir teatrai nereikalingi.

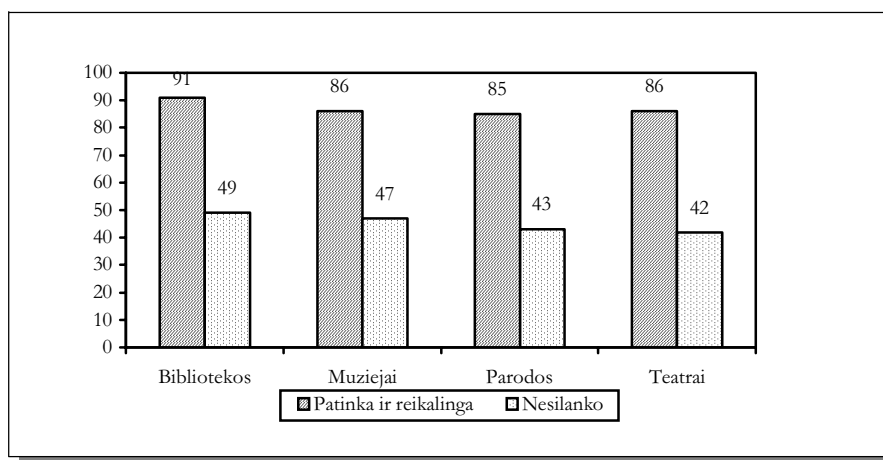
Kritiškiausiai vertinami muziejai: mažiausiai daliai apklaustų žmonių (44 proc.) jie visiškai patinka ir atrodo esą reikalingi, o 9 proc. atsakiusių muziejus įvardija nereikalingais. Panaši situacija su parodomis, meno galerijomis, kino teatrais ir kultūros centrais: 46–48 proc. respondentų pažymi, kad šių įstaigų veikla juos visiškai patenkina, o 10 proc. jų reikalingumą atmeta.

Pažvelgę į kultūros įstaigų lankomumą, matome, kad įstaigos reikalingumo vertinimai ne visada siejasi su realiu elgesiu, nes šalia to, kad 91 proc. apklaustųjų teigė, jog bibliotekos reikalingos, net 49 proc. žmonių pripažino, jog jose nesilanko. Panaši padėtis yra ir su teatrais, parodomis ar meno galerijomis bei muziejais:

virš 85 proc. žmonių teigia jų reikalingumą, o atitinkamai 42 proc., 43 proc. ir 47 proc. šiose kultūros įstaigose nesilanko (žr. 3 pav.).

Tokių priklausomybių aiškinimas gali būti susijęs su tradiciškai susiklosčiusiomis nuostatomis. Pavyzdžiui, ryškėja tendencija – kuo vyresnio amžiaus apklausiamieji, tuo didesnė jų dalis pripažįsta, kad bibliotekos, parodų salės ir muziejai yra labai reikalingi ir jų veikla visiškai tenkinanti, bet tuo pačiu matome, kad su amžiumi mažėja besilankančių šiose kultūros įstaigose. Ir priešingai – kuo jaunesni yra žmonės, tuo dažniau jie lanko minėtas kultūros įstaigas, nors kartu ir kritiškiau jas vertina. Tikėtina, kad žmonės yra linkę deklaruoti visuotinai sankcionuotas “kultūringumo” normas, o tokios kultūros institucijos kaip bibliotekos, muziejai, parodos / meno galerijos tradiciškai yra pripažįstamos esant aprobuotais kultūros nešėjais.

Svarbu pažymėti, kad bibliotekos, palyginus su kitomis kultūros įstaigomis, turi didžiausią aktyvių lankytojų kontingentą – kas penktas apklaustasis teigė į biblioteką nueinąs 1–2 kartus per mėnesį ir dažniau, o teatre, parodoje ar muziejuje žmonės įprastai buvo 1–2 kartus į metus ar kartą per kelis metus (žr. 4 pav.). Apibrėžiant minėtąjį aktyvų bibliotekų lankytojų kontingentą galima pasakyti, kad tarp jų domi-

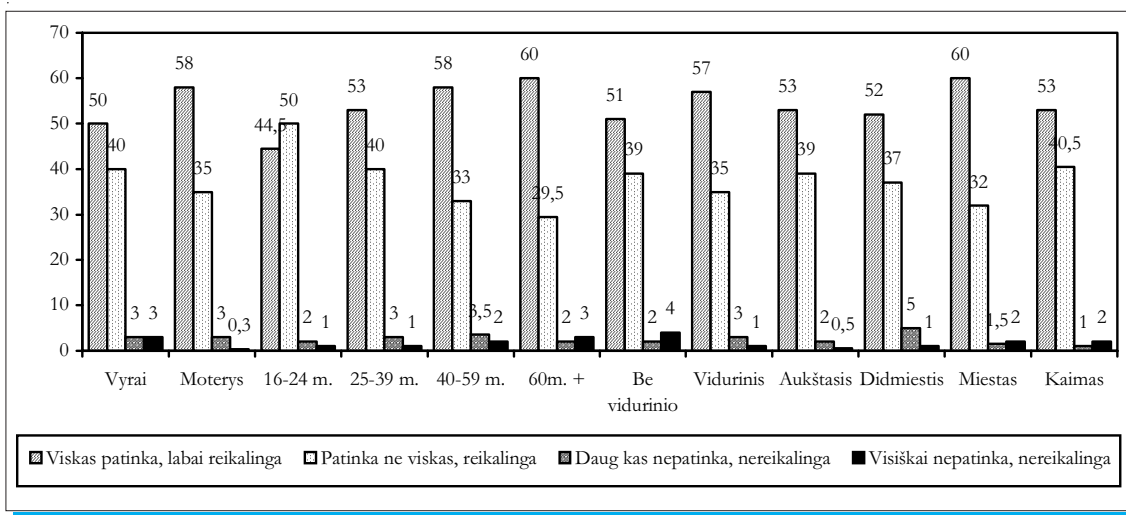
3 pav. Bibliotekų, teatrų, parodų, meno galerijų bei muziejų vertinimo ir lankymo rodikliai (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

nuoja jauni iki 25 metų žmonės (42 proc. lankosi 1–2 kartus per mėn. ir dažniau), pastebimai dažniau moterys (24 proc.) ir turintieji aukštąjį išsilavinimą (28 proc.).

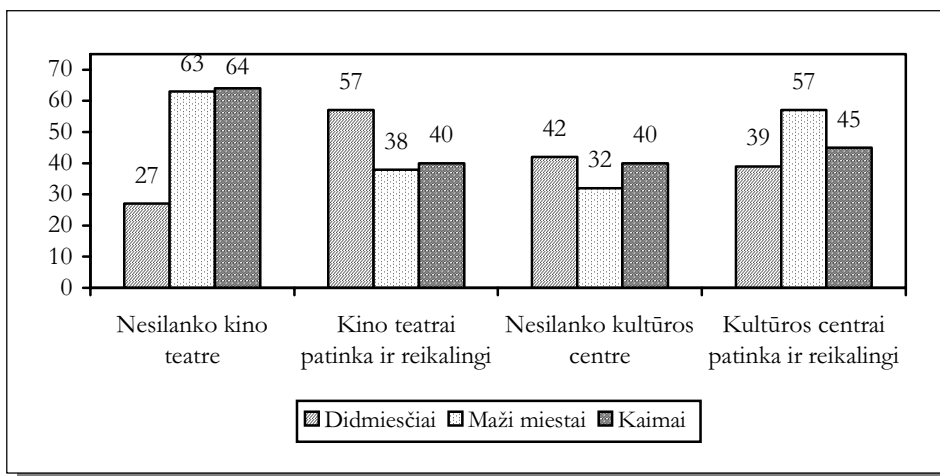
Kino teatrų ir kultūros centrų reikalingumas pagal Lietuvai bendrus rezultatus vertinamas panašiai, tačiau žmonių nesilankančiųjų kino teatruose yra pastebimai daugiau (50 proc.), negu nenuėinančiųjų į kultūros centrą (39 proc.). To priežastys aiškėja palyginus apklaustuosius pagal gyvenamąją vietą ir jos greičiausiai sietinos su kino teatrų stoka ar blogesne jų įranga mažesniuose miestuose ir ypač kaime. Didmiesčių gyventojai

dažniau, negu kiti (57 proc.) visiškai patenkinti kino teatrais, 40 proc. jų nueina pažiūrėti kino bent kartą per kelis mėnesius ir tik 27 proc. sako, kad nesilanko kino teatruose. Mažesniuose miestuose ir kaimuose yra kitaip – sakančiųjų, kad kino teatruose viskas yra gerai, mažiau nei 40 proc. ir bent kartą per kelis mėn. į kiną nueina tik 9–10 proc. apklaustųjų, o nesilankančiųjų dalis siekia 63–34 proc. (žr. 5 pav.)

Ir atvirkščiai – kultūros centrai mažiausiai reikalingi atrodo didmiesčių gyventojams (16 proc. mano, kad nereikalingi), o teigiamiausiai vertinami ir populiariausi yra tarp mažesnių miestų

4 pav. Bibliotekų lankymo dažnio pasiskirstymas pagal amžių, lytį ir išsilavinimą (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

5 pav. Kino teatrų ir kultūros centrų lankymo priklausomybė nuo gyvenamosios vietovės (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

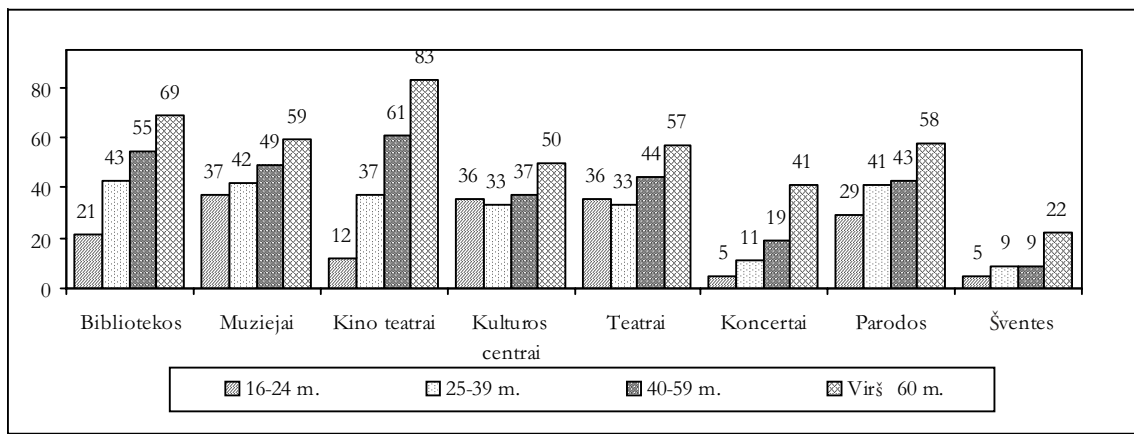
gyventojų. Tai, kad kaimo gyventojų kultūros centrų lankymo dažnis mažesnis nei mažų miestų atstovų ir panašus į didmiesčių, nors kultūros renginių ir įstaigų įvairovė akivaizdžiai skirtinga, suponuoja prielaidą, jog kaimiškujų kultūros centrų veikla gali būti mažiau patraukliai organizuojama, lyginant su miestelių kultūros centrais.

Galima pastebėti, kad tokių kultūros įstaigų kaip teatrai, muziejai, parodų / meno galerijos, kurių infrastruktūra regionuose yra blogiausiai išvystyta, lankomumas retėja mažėjant gyvenamosios vietovės dydžiui, bet tai nėra vien mažesnių galimybių pasekmė, nes ta pati tendencija išlieka ir šių įstaigų vertinimuose – kuo mažesnė vietovė, tuo mažesne dalis žmonių, sa-

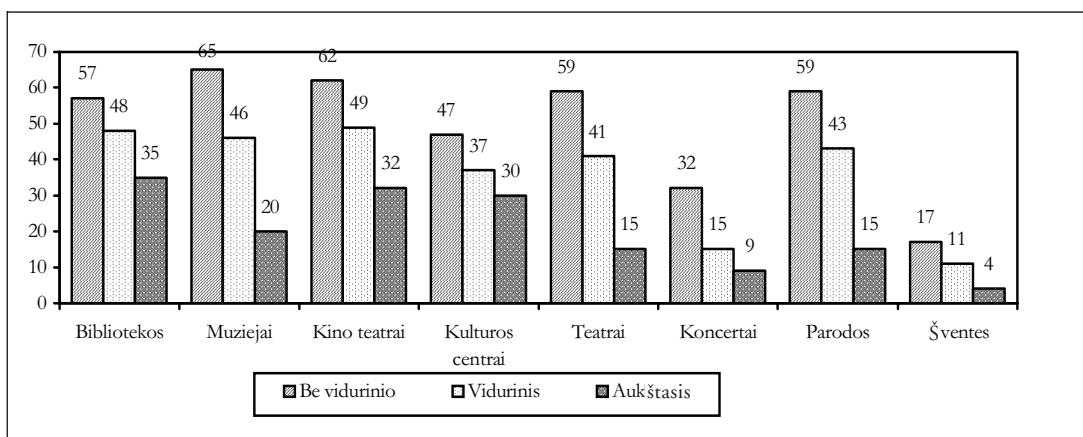
kančių, jog šios įstaigos reikalingos, o jų renginiai patinka. Galima numanyti, kad nesant pakankamai pasiūlai, nesuformuojami ir šių įstaigų lankymo poreikiai.

Šią prielaidą perša kultūrinio aktyvumo priklausomybė nuo išsilavinimo bei amžiaus: kuo jaunesni ir aukštesnio išsilavinimo žmonės, tuo jie kultūriškai aktyvesni, (žr. 6, 7 pav.).

Kitokia padėtis su kinu. Čia stebima kita tendencijų sąsaja – kuo vyresni žmonės, tuo kritiškiau jie vertina kino teatrus ir, atrodytų visiškai logiška, tuo rečiau juose lankosi. Bet, kaip matėme, logika ne visada vienakryptė, vertinant vienas kultūros įstaigas ji vienokia, o kitas - priešinga. Matyt, situaciją su kino teatrais galima būtų

6 pav. Kultūros įstaigų nelankymo priklausomybė nuo amžiaus (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

7 pav. Kultūros įstaigų nelankymo priklausomybė nuo išsilavinimo (apklaustų Lietuvos gyventojų proc.)

paaiškinti tuo, kad kino teatrai ir tai, kas juose rodoma nėra tiesiogiai siejami su „aukštąją kultūra“, kuri kaip tik vyresnių žmonių reikšmingiau vertinama, nors dažnai tik teoriškai. Tuo tarpu jaunimo iki 25 metų amžiaus grupėje kinas vertinamas ypač pozityviai (šalia švenčių ir koncertų).

Šventės ir koncertus, kaip ir daugelį kitų renginių, jaunesni žmonės irgi lanko aktyviau, bet šių renginių vertinimas nuo amžiaus nepriklauso – šventės ir koncertai aukštai vertinami tiek jaunimo, tiek vyresniųjų. Šių renginių vertinimai nepriklauso ir nuo išsilavinimo. Ir tai visiškai suprantama, neveltui šventės / mugės ir pan. yra vadinami masiniais renginiais, jie pritraukia įvairių sluoksnių žmones, o koncertai iš esmės yra labai plati sąvoka, kiekvieno amžiaus ar išsilavinimo atstovai gali juos pasirinkti pagal pomėgius.

Vienintelės kultūros įstaigos, kuriose brandesnio (t. y. 25–39 m. ir 40–59 m.) amžiaus apklaustieji lankosi beveik taip pat dažnai ir net dažniau nei jaunimas – tai teatrai ir kultūros centrai (nors itin aktyvių kultūros centrų lankytojų, t. y. nuėinančių į kultūros centrą 1–2 kartus per mėn. ir dažniau, vis vien daugiausiai yra tarp 16–24 metų žmonių). Tai, kad jaunimas, kuris yra aktyviausias daugelio kultūros įstaigų ir renginių lankytojas, į teatrą nueina rečiau, nurodo, kad pastaruoju metu šios meno šakos populiarumas yra mažėjantis, nors vyresnė karta dar išlaiko buvusius lankymosi teatre įpročius. Moterys yra žymiai didesnės teatro gerbėjos nei vyrai, todėl, siekiant didinti šios meno šakos populiarumą, derėtų didesnę dėmesį skirti vyrų ir jaunimo pritraukimui.

Apibendrinimas

- Lietuvos gyventojai palankiausiai vertina ir aktyviausiai lankosi tokiuose kultūros renginiuose, kaip šventės / mugės bei koncertai. Šių renginių vertinimas nepriklauso nuo amžiaus ir išsilavinimo, jie pritraukia įvairių sluoksnių žmones. Koncertų įvairovė lemia tai, kad kiekvienos amžiaus

ar išsilavinimo grupės atstovai gali juos pasirinkti pagal pomėgius.

- Kultūros įstaigų reikalingumo vertinimai ne visada siejasi su jų lankymu, kartais žmonės yra linkę deklaruoti visuotinai sankcionuotas “kultūringumo” normas.
- Didmiesčių, dažniau negu kitų vietovių, gyventojai teigia esą visiškai patenkinti kino teatrais ir dažniau juose lankosi, tai sietina su kino teatrų stoka ar blogesne jų įranga mažesniuose miestuose ir ypač kaime.
- Kultūros centrai mažiausiai reikalingi atrodo didmiesčių gyventojams, o teigia mažiausiai vertinami ir populiariausi yra tarp mažų miestų gyventojų. Kaimo vietovių gyventojai, kultūros centrus vertina ir lanko blogiau, negu mažų miestų atstovai, nors kultūros įstaigų/renginių įvairovė čia yra mažiausia, tai pagrindžia kaimiškųjų kultūros centrų veiklos tobulinimo poreikį.
- Kultūros įstaigų, kurių infrastruktūra regionuose yra blogiausiai išvystyta (tokių kaip teatrai, muziejai, parodos) lankomumas retėja, mažėjant gyvenamosios vietovės dydžiui, ta pati tendencija išlieka ir šių įstaigų vertinimuose – kuo mažesnė vietovė, tuo mažesne dalis žmonių, sakančių, jog šios įstaigos reikalingos, o jų renginiai patinka. Galima prielaida, kad įtakos turi ne vien mažesnės galimybės, bet, nesant pakankamai pasiūlai, nesuformuojami ir šių kultūros įstaigų lankymo poreikiai.
- Daugelio kultūros įstaigų lankomumas tiesiogiai susiję su apklaustųjų išsilavinimu bei amžiumi: kuo jaunesni ir aukštesnio išsilavinimo žmonės, tuo jie kultūriškai aktyvesni. Vienintelės kultūros įstaigos, kuriose brandesnio amžiaus apklaustieji lankosi beveik taip pat dažnai ir net dažniau nei jaunimas – tai teatrai ir kultūros centrai.

LITERATŪRA

Bourdieu, P. 1993. But who created the creators? In *Sociology in Question*. London: Sage Publications.

Lazutka, R., Matulionis, A.V., Stankūnienė, V. (red.) 2004. *Lietuva stojant į Europos Sąjungą: Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

Maslow, A. H. 1970. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row Publishers.

Mažeikis, G. 2004. 'Kultūrinių ir kūrybinių industrijų pavidalai analizuojant sociologinį tyrimą "Lietuvos gyventojų kultūriniai poreikiai"' kn. *Lietuvos gyventojų kultūriniai poreikiai*. Vilnius: Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras.

Matulionis, A. V. (ats. red.) 2000. *Kultūrologija, 6 tomas*. Vilnius: Gervėlė.

Poviliūnas, A.; Nausėdienė, I.; Milašius, G.; Beresnevičiūtė, V. 2000. *Jurbarko rajono kultūros lauko kokybiniai tyrimai*. Sociologinio tyrimo ataskaita. www.osf.lt/lt/main..htm

Šerpetis, K. 1993. 'Kultūros sociologijos prioritetui atgimstančioje Lietuvoje' kn. *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Kaunas: KTU, 173:176.

Westland, C. 1992. 'Leisure in an Emerging World Community: Changing Patterns. Divers Cultural Realms'. In Conny A. M. Fleischer-van Rooijen (ed.) *Spatial Implications of Tourism*. Groningen: Geo Pers-III.

SUMMARY

The article is devoted to the problems of cultural sociology. Methodological premises and actual directions of sociological research on culture are discussed. The importance and practical advantage of investigation of cultural needs of inhabitants is stressed. The aim of the paper – to describe actual cultural needs of Lithuanian inhabitants presenting representative and statistically reliable data on their at-

tendance and evaluation of various cultural institutions.

According to the data obtained the most positive ratings and highest attendance is given to such cultural institutions or events as festivals/fairs and concerts. It was ascertained that the necessity of some cultural institutions is not directly related with their attendance. The interdependence between cultural needs and age, education level and living location of respondents is analysed.

Įteikta 2004 12 02

Pateikta spaudai 2004 12 28

Socialinių tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-2600 Vilnius